

cf. Dizionario biografico degli Italiani, 5. zv., Roma 1963. — 11. Archivio di Stato di Venezia, Milizia da Mar, B. 553 (seznam kiparjev in kamnosekov, ki so morali plačevati takso za leto 1705); kljub temu rojstna letnica kiparja Baratta ni povsem nesporna. H. Honour povzema po Temanzi, da naj bi se rodil v Carrari okoli leta 1668 (Dizionario biografico degli Italiani), medtem ko Semenzato pristaja na navedeno arhivsko omembo iz leta 1705, po kateri naj bi Baratta ugledal luč sveta okoli leta 1659. — 12. O Barattovem delu cf. Semenzato, o. c., pp. 31–32, 94–95. 13. Semenzato, p. 94. — 14. Michelangelo Muraro, La villa di Passariano e l'architetto Giovanni Ziborghi v Tagesbericht, Dreiländer —

Fachtagung der Kunsthistoriker in Graz, Graz 1972. — 15. ibid. — 16. ibid. — 17. E. Bassi, Palazzo di Venezia, Venezia 1976, p. 24. — 18. Semenzato, o. c., p. 94. — 19. V neki pravdi na ljubljanskem magistratu je Robba dejal, da ne razume nemško, čeprav je bil takrat že 25 let lastnik hiše v mestu (ZALj, Cod. III/4, 1740–50, fol. 273). — 20. F. Stele, Kipar Francesco Robba, Umetnost v Primorju, Ljubljana 1960, p. 188; E. Cevc, Slovenska umetnost, Ljubljana 1966, p. 125.

Za pomoč pri prepisovanju dokumentov se zahvaljujem prof. Majdi Smole in prof. Božu Otrepču.

LJUBLJANSKA GIMNAZIJA (1773–1808)

I. del

JOŽE CIPERLE

Ljubljanska gimnazija ima svoj začetek v protestantski stanovski šoli iz konca XVI. st. Učni program petrazredne deželne stanovske šole (po letu 1584) je približno ustrezal programu protestantskih gimnazij v Nemčiji; dajala je izobrazbo, kakršna je bila pogoj za vpis na univerzo v času povečanih zahtev v dobi humanizma. Po zmagi protireformacije je šola morala prenehati z delom.¹

Jezuiti, ki so prišli v Ljubljano januarja 1597 in ki naj bi tudi tu — kot borbena avantgarda katoliške protireformacije — poskušali katoliški cerkvi na ideološkem področju povrniti njen izgubljeni vpliv na ljudi, so se sprva nastanili pri Sv. Jakobu, v naslednjih letih pa so prav tam zgradili svoj kolegij. Že v prvem letu so začeli ustanavljati gimnazijske razrede, kajti znano je, da so se jezuiti pri svojem šolskem delu načelno omejevali na srednje in višje šolstvo (filozofsko in teološko fakulteto), elementarno šolstvo so prepustili drugim.²

Popolna jezuitska gimnazija (studia inferiora), urejena na osnovi njihove ratio studiorum iz leta 1599, je obsegala pet stopenj pouka: tri gramatikalne in dve humanitetni, pri čemer so včasih prvo stopnjo delili v dva razreda, s tem so dobili šest razredov (infima, elementaris ali parva, principia, gramatica, syntaxis, poetica in retorica). Samostojni šesti se je v Ljubljani pojavil leta 1604.

Glavni cilj jezuitskih študij je bil pouk latinščine in le deloma grščine; pri gramatikalnem pouku naj bi se dijaki naučili latinščine,

pri humanitetnem pa naj bi izoblikovali sposobnost aktivnega obvladovanja latinskega jezika v govoru in pisavi. Ves ta pouk je prevladovala verska vzgoja, kar je omogočilo, da verouk na jezuitskih gimnazijah ni bil potreben kot poseben predmet. Koncentracija pouka na en sam predmet, je dala možnost uvedbe sistema razrednih učiteljev, ki vodijo ves pouk v svojem razredu. Vsi drugi predmeti kot npr. moderni jeziki vključno z nemščino, zgodovina, geografija, matematika in naravoslovje, se sploh niso poučevali ali so se iz njih omenjale le posameznosti.³

Kot so si jezuiti pridobili materialna sredstva za organizacijo svojih študij, kakor tudi za vzdrževanje dijaških domov (konviktov) od premoženja protestantov, ki so se izselili, ali z darili in volili vladarjev, škofov in drugih dobrotnikov, jim je to omogočilo, da je bil pouk na njihovih šolah brezplačen. Tako je število dijakov na njihovih gimnazijah vse do prvih desetletij XVIII. st. stalno naraščalo. V Ljubljani je bilo dijakov ves čas preko 500, največ nad 900.⁴ V XVIII. st. pa je jezuitsko šolstvo, ki se vse od XVI. st. dalje skoraj ni spremenilo, postalo močno okorelo, njihov vzgojni in učni ustroj pa je vse bolj zaostajal za potrebami svojega časa, v katerem so prav naravoslovne vede in tehnika napravile ogromen napredek. Prav v tem času se veča tudi zanimanje za žive jezike in nacionalno kulturo, medtem ko so jezuiti vztrajali pri latinščini kot učnem jeziku.⁵ Ker od samega jezuitskega reda ni bilo pričakovati sprememb, je

avstrijska državna oblast, ki se preje več kot eno stoletje ni vmešavala v jezuitski šolski sistem, posegla sredi XVIII. st. tudi v to šolstvo. V dobi Karla VI. (1711—1749) je dajala jezuitom vrsto nasvetov, ki pa jih ti skoraj niso upoštevali. Preokret je nastopil šele z ustanovitvijo študijske dvorne komisije 1760 pod vodstvom kardinala Migazzija in janzenista van Swietna, kateri so bile leta 1762 podrejene tudi jezuitske šole. Z instrukcijo za humanistične šole, prvi državni učni načrt v Avstriji, ki ga je sestavil član te komisije, profesor zgodovine na dunajski univerzi Gaspari, se začne na teh gimnazijah upoštevati materinščina (pri nas seveda nemščina), nekaj zgodovine, geografije, aritmetike in tudi fizike. Razen tega pa so prišle jezuitske gimnazije že leta 1752 pod vodstvo in nadzorstvo superintendantov, ki so obstajali pri deželnih vladah in skrbeli za »uvajanje novega načina pouka«. Kljub taktičnemu popuščanju so jezuiti slej ko prej zaostajali za novimi nalogami in splošno razpoloženje do njih, tudi znotraj same katoliške cerkve, se je po vsej Evropi vse bolj zaostrovalo. Pod tem pritiskom je papež Klement XIV. leta 1773 ukinil jezuitski red, nakar je sledila ukinitve tega reda tudi v avstrijskih deželah.

Po razpustitvi jezuitskega reda je naša ustanova, ki se je od leta 1773 do leta 1776 imenovala Accademia Labacensis, od leta 1778 do leta 1784 pa Accademia archiducalis (oba termina sta obsegala tudi ljubljanske višje študije), od 1788 pa do 1791 Gymnasium archiducale, prešla v državne roke, poučevali so na njej še nadalje exjezuiti.⁶ Leta 1773 je imela naslednji učni zbor: prefekt Inocenc von Taufferer, v I. razredu je poučeval Martin

Naglič, v II. (principia) Andrej Schmerl, v III. (gramatica) Salamon Kappus, v IV. (syntaxa) Franc Novak, v V. (poetica) Johann Hormayer in v VI. (rhetorica) Jakob Knauer.⁷ V naslednjem šolskem letu so na starih mestih ostali: Taufferer, Naglič in Kappus; II. razred (principia) je poučeval K. Rosman, IV. (syntaxa) J. Morak, V. (poetica) J. Knauer in VI. (rhetorica) J. Hormayer (vsi exjezuiti).⁸

Čeprav so na avstrijskih gimnazijah še nadalje poučevali dotedanji učitelji, je bilo to vendarle mišljeno kot provizorij, kajti diskusija o tem, kdo naj poučuje na gimnaziji, je v okviru študijske komisije na Dunaju potekala z vso silovitostjo. Odločiti se je bilo treba, ali naj ostane gimnazija še dalje samo zavod, v katerem se bodo učenci naučili predvsem latinščine, ali naj postane splošno izobraževalna šola, na kateri bodo realni predmeti postali enakopravni z latinščino. Študijska komisija je zaupala rešitev te naloge Antonu de Martiniju, ki je s pomočjo profesorja zgodovine na dunajski univerzi Ignacija Hessa izdelal načrt za reformo gimnazij. Hess je predlagal, da naj gimnazija postane splošno-izobraževalna šola, kjer bodo realni predmeti enakopravni z latinščino. V taki šoli naj bi poslej učili predmetni učitelji in ne več razredni kot doslej. Ker dotedanji gimnazijski učitelji niso bili kos takemu pouku, saj razen latinščine in nemščine drugih predmetov niso obvladali v zadostnem obsegu, je Hess zahteval tudi dopolnilno izobraževanje vseh dotedanjih gimnazijskih profesorjev; novi učiteljski kandidati pa naj bi se za svoje učno delo izšolali na univerzi. Te Hess-Martinijeve misli, podane v novem učnem načrtu, ki so ga razposlali deželnim glavarstvom,⁹ so nale-

Pročelje gimnazijskega (ličejskega) poslopja (nekdanji frančiškanski samostan)

tele na odpor in cesarica Marija Terezija je zaupala nadaljnje vodstvo gimnazijske reforme novi izredni komisiji, v kateri de Martinija ni bilo več. Naročila je rektorju Savojske akademije na Dunaju — piaristu Gratianu Marxu¹⁰ — naj izdela nov učni načrt, ki ga je cesarica 23. septembra 1775 načelno sprejela in potrdila; 15. oktobra je bil že sankcioniran z nekaj dodanimi podrobnostmi in nato poslan na gimnazije s pripombo, da morajo vodstva gimnazij s šolskim letom 1775/76 prvi razred preurediti po tem učnem načrtu, v drugih pa naj ostane še vse po starem.¹¹

Toda na ljubljanski gimnaziji je reforma stopila v veljavo šele v začetku šolskega leta 1778/79.¹²

Marxov učni načrt je dotedanjo šestrazredno gimnazijo spremenil v petrazredno z razrednimi učitelji (vodijo ves pouk v svojem razredu razen verouka in to isti učitelj v vseh petih letih). Prvi trije razredi (I.—III.) so bili izrazito gramatikalni, zadnja dva razreda (IV. in V.) pa sta bila humanitetna. Posamezne razrede so po tem načrtu imenovali: I. razred ali principia, II. razred ali grammatica (tudi media classis grammaticae), III. razred ali syntaxis (tudi suprema classis grammaticae), IV. razred ali rhetorica in V. razred ali poesis.

Novembra leta 1775 so bile objavljene *Leges accademicae*.¹³ Prvi trije paragrafi so podajali obširna navodila za sprejem v gimnazijo. Po tem načrtu so se morali sprejemni izpiti vršiti zadnjih osem dni v mesecu oktobru. Komisijo so sestavljali: prefekt, profesor, ki je poučeval v prvem razredu ter katehet. Pričetek sprejemnih izpitov je morala gimnazija objaviti na oglasnih listih. Na sprejemni izpit so smeli samo dečki, ki so bili stari 10 let (starost je bila predpisana zaradi tega, ker niso hoteli, da bi po končani gimnaziji prihajali na filozofijo premleli dijaki) in ki so končali normalko. Na sprejemnem izpitu so spraševali verouk (I. in II. katekizem, zgodovino religije z moralko), zahtevali so gladko branje nemških in latinskih tekstov, pravilno in lepo so morali znati pisati nareke v obeh jezikih, obvladati so morali nemščino v obsegu, kakor je bilo predpisano za normalko, obvladati so morali latinsko sklanjatev, spregatev, stopnjevanje in najpreprostejšo skladnjo, računske operacije z znanimi in neznanimi števili ter sklepane račune. Učenci, ki ene od teh zahtevnih stvari niso obvladali, so smeli šele čez pol leta vstopiti v prvi razred.

Četrti in peti člen sta določala religiozne obveznosti dijakov, predvsem obvezno mesečno spoved in obhajilo, šesti je obsegal določila o izključitvi nesposobnih dijakov in dopustnosti štirikratnega ponavljanja, sedmi je do-

ločal polletne izpite na poetici, retorici, syntaxi in grammatici, osmi in deveti člen pa sta prepovedovala dijakom, ki niso prišli vsaj v drug razred, nadaljnji študij. Zadnji člen pa je vseboval nekatere disciplinske predpise.

V samem predmetniku Marxovega učnega načrta je opaziti nekaj manjših novosti. Tako so tedaj prvič omogočili, da so profesorji več povedali o fizikalnih in političnih posebnostih Kranjske. Pri pouku zgodovine, zlasti stare, so še posebno poudarjali primere poštenosti, nesebičnosti, velikodušnosti, hrabrosti in ljubezni do domovine starih Grkov in Rimljanov in drugih velikih mož. Pri novejši zgodovini je bil poudarek na cesarjih avstrijske vladarske hiše.

Novost je bila tudi uvedba naravoslovja, ki ga prejšnji učni načrti niso poznali. Pri tem predmetu so se učenci seznanili z osnovnimi naravnimi elementi in poljudno botaniko.

Novo je bilo tudi to, da je Marxov učni načrt uvajal posebnega profesorja za verouk. Dotlej so profesorji poučevali verouk v svojem razredu.

V novo oblikovani petrazredni gimnaziji je latinščina tudi po tem učnem načrtu ostala glavni predmet. Dotedanji obseg in izbor latinskih avtorjev so razširili s tem, da so uvedli poleg že znanih imen npr. Valeriana Maxima filozofske spise, Vegetia De re militari, Columella De re rustica, Plinija Naturalis historia, Celsusa De re medica. Še prav posebno pa so priporočali Cicerona. Ker je bila vsa teža pouka in vsa pozornost profesorjev osredotočena na pouk latinščine, je gimnazija ostala še dalje izrazita vadnica latinskega jezika. Pazili so ne samo na napake pri govornem in pisnem izražanju, marveč tudi na čistost in pravilnost izražanja.

Učbeniki pri pouku latinščine so bili: za I. in II. razred — Anleitung zur lateinschen Sprache I., II. Theil, Wien 1776; Pierre Chompré, *Seleota latini sermonis exemplaria* I. II. zvezek;

za III. razred: *Institutionum grammaticarum pars tertia in Institutiones ad eloquentiam pars prior et posterior*, Wien 1777, Pierre Chompré, *Seleota latini*... II. zvezek;

za IV. in V. razred — Pierre Chompré, *Seleota latini*... III. in IV. zvezek.

Grščino so po tem načrtu začeli poučevati šele v drugem semestru prvega razreda, tedaj po veliki noči. Učenci so se z njo ukvarjali vse do konca petega razreda.

Učbenik pri pouku grščine: za IV. in V. razred — *Supplementa-grammaticae graecae; Chrestomathia graeca cum lexico hermeneutico — analytico*

Nemščina je bila v primeru z latinščino vendarle na slabšem. Učenci so morali obvladati izražanje v prozi, vaditi so se morali tudi v nemških govorih. Profesorji niso smeli zane-marjati tudi nemškega pesništva.

V zemljepisu so v prvem in drugem razredu seznanili učence z Evropo na splošno, nato pa z Nemčijo in Avstrijo, v tretjem razredu so obdelali severno, zahodno in južno Evropo, v četrtem razredu pa vzhodno Evropo, v petem razredu še vse druge dele sveta. Dijaki so se pri geografiji seznanili še s temelji kronologije in heraldike. Pri obravnavanju avstrijskih dežel so morali biti profesorji bolj obširni. Upoštevati pa so morali tudi zemljepis antičnih dežel, kolikor je to zahtevalo branje klasičnih avtorjev. Učbenik za pouk geografije: *Erdbeschreibung*, 5 Theile.

Pri zgodovini so se dijaki prvega razreda seznanili z biblično zgodovino starega in novega testameta, v drugem razredu so obravnavali vzhodne dežele in Grčijo, v tretjem razredu rimsko zgodovino do cesarja Avgusta, v četrtem razredu nemško zgodovino do najnovejših dni, v petem razredu pa avstrijsko zgodovino. Učbenik za pouk zgodovine: *Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte*, 5 Theile.

V matematiki so v gramatikalnih razredih (I.—III.) vzeli vse štiri računske operacije, v četrtem razredu so jemali elemente aritmetike, v petem razredu pa temeljne pojme algebre in geometrije. Učbenik pri pouku matematike: *Elementa Arithmeticae, Geometriae et Algebrae*; v nižjih razredih pa so uporabljali računice glavnih šol in normalke.

V prirodoopisu so učenci v prvem razredu spoznali splošno naravoslovje, v drugem razredu živalski svet, v tretjem razredu rastlinstvo, v četrtem razredu pa svet mineralov. Učbenik pri tem predmetu: *Kenntnisse von natürlichen Dingen*.

Tik in prodaja gimnazijskih učbenikov je bila v rokah dvornega tiskarja von Trattnerja,¹⁴

Z dvornim odlokom z dne 5. januarja 1776 so tudi na ljubljanski gimnaziji uvedli posebne izpite iz latinščine in drugih gimnazijskih predmetov za sprejem na filozofski študij (začetek maturitetnih izpitov).¹⁵ V zvezi s šolsko reformo je bila 3. aprila 1776 izdana tudi posebna odločba o svečanih izpitih, nagradah in premijah, potrdilih (atestatih), počitnicah in sprejemu v višje razrede.¹⁶

Med šolskim letom so bili dvakrat javni in slovesni izpiti: spomladi po veliki noči in jeseni pred 19. septembrom. Pismene naloge so dijaki pisali že pred pričetkom izpitov, tudi ocene so profeorji v gavnem zaključili že pred izpitom. Odgovori so na izpitih le izjemo-

ma vplivali na končno oceno. Ocenjevali so vedno samo nravnost (vedenje) in učni uspeh učencev (*mores, talentum, applicatio, profectus*). Pedpisane so bile samo tri ocene; prvo (erste Klasse) dobi učenec, ki ima najboljši uspeh; drugo (*mittelmässige Klasse*) dobi učenec, ki je nekoliko slabši od dijaka z najboljšo oceno (srednje dober, poprečen učenec), tretjo (*untüchtige*) pa tisti, katerega znanje ni zadostno. Predsednik pri teh izpitih je bil direktor študij (vsakokratni okrožni glavar), prefekt gimnazije je bil le prisednik, tretji član izpitne komisije pa je bil izpraševalec — profesor, ki je v tem razredu poučeval. Predsednik in prefekt sta smela postavljati tudi dodatna vprašanja. K tem izpitom so povabili mestnega sodnika in mestne očete (magistrat), starše in sorodnike učencev. Izpiti so trajali dopoldne od 9. do 12., popoldne pa od 3. do 6. ure. V vsakem razredu so se morali opraviti izpiti v enem dnevu. V vseh drugih pa je bil med tem časom normalen pouk. Vse ocene, ki so jih učenci dobili na izpitu, so vnesli v vpisnice (*calculae*), podpisati sta jih morala direktor in prefekt, da so dobile polno veljavo. Ob koncu vsakokratnih izpitov je vodstvo šole izdalo popoln tiskan seznam vseh učencev, ki so uspešno končali izpit (razred) z navedbo, s kakšnim uspehom so razred naredili. Ti tiskani sezname so imeli v devetdesetih letih XVIII. st. naslov *Nomina juvenum in archiducali liceo labacensi*. Žal ni bilo mogoče ugotoviti, kdaj je ljubljanska gimnazija izdala svoj prvi *Nomina juvenum*. Doslej najstarejši ohranjeni primerek je iz leta 1762.¹⁶ Možno je, da so izšli sezname že nekaj let prej, izdajali pa so jih dvakrat letno, spomladi in jeseni (včasih samo jeseni).

Z razglasitvijo učnega uspeha je bilo tesno povezano tudi nagrajevanje najboljših učencev (podeljevanje premij). Do leta 1774 so najboljši učenci v razredu (največ trije) prejeli za nagrado posebne knjige. Marija Terezija pa je leta 1774 izdala odlok, da morajo take učence odslej nagrajevati z medaljami. Najboljši učenec v razredu je dobil veliko zlato medaljo, njemu najbližji je prejel veliko srebrno, tretji po uspehu pa le malo srebrno medaljo. Na teh medaljah je bila na čelni strani podoba Marije Terezije z napisom: »Maria Teresia Augusta Mater scientiarum bonarumque artium«, na hrbtni strani pa je bil relief Minerve z napisom »Minervae pacificae providentia«, z manjšimi črkami pa »Humanitatis studiis instauratis 1774«. Nagrajeni učenci so te medalje nosili na posebnem traku ob nedeljah, praznikih in prostih dneh. Vsi drugi učenci so morali takim dijakom izkazovati posebno čast in spoštovanje. Učenci zadnjih razredov (IV. in V.) so te medalje obdržali kot spomin

LEGES ACADEMICÆ.

Primo: ollen alle ad Studia aspirirende Candidaten sich jedesmal vor Anfang deren Schulen bey dem zeitlichen Præfecto Humaniorum zeitlich melden, und mit der schriftlichen Zeugniß des Normalschul-Directoris, oder mittelst des von ersterwehnten Præfecto vorzunehmenden Prüfung darthun, daß selbe in denen Normal-schul-Lehren unterrichtet, und alles das nöthige wohl erlernt haben: gedachter Præfectus aber sofort das Verzeichniß derenselben mit beygefügtten Calculo der bey jeden insbesondere befundenen Fähigkeit, und anderer zur Sache nöthig, und diensamen Umständen errichten, folglich solches der allergnädigst aufgestellten Studien Commission überreichen, und ohne dessen vorläufig schriftlicher Approbation niemanden auf- und annehmen, und in die Schule lassen, in welche auch

Secundo: Niemand, der die diesfällige Fähigkeit obangeregtermassen nicht dargethan haben wird, und nebst deme noch in Deutsch- und Lateinischen ein saubere, und wenigst einigermaßen correcte Handschrift hat, auch die ersten Grundregeln der Latinität hinlänglich besizet, angenommen werden solle. Nicht minder sollen

Tertio: Alle übrige Studenten der mindern sowohl, als höhern Klassen ohne Ausnahm sich ebenfalls bey ihren respectiven Facultäts-Directorn, Lehrern, und Præfecto vor Anfang jedes Schuljahres melden, ordentlich einschreiben lassen, und von selben den Bescheid erwarten, ob selbe zu einer höhern Klasse gelassen, oder zu Wiederholung der vorhinigen werden angewiesen, oder gar aus der Schule ausgeschlossen werden. Und zumalen

Quar-

Faksimile naslovne strani
leges academica (AS)

na šolanje tudi potem, ko so gimnazijo končali; dijaki nižjih razredov pa so morali medalje vrniti konec avgusta. Pri vsakoletni razglasitvi učnega uspeha in podeljevanju nagradnih medalj so se prirejale tudi šolske slovesnosti, na katerih so učenci govorili, recitali in uprizarjali kaj komičnega.¹⁷

Kdor je med študijem prestopil na drugi zavod, je dobil pismo, s pečatom in s prefektovim podpisom potrjeno potrdilo (atestat). Po končanem petem razredu pa so učenci do-

bili Testimonium (spričevalo) z vsemi ocenami, prepisanimi iz izpitnega zapisnika.¹⁸

Na teden je imel vsak razred po 18 ur pouka. Vsak predmet so poučevali po pol ure (30 minut). Dopoldne je trajal pouk še vedno od 8. do 10, popoldne pa od 2. do 4. ure.

Učni jezik je bila v gramatikalnih razredih reformirane ljubljanske gimnazije nemščina; le-te so se morali učenci naučiti že v elementarni šoli (normalki), v obeh višjih razredih (IV. in V.) pa latinščina. Profesorjem je bilo

strogo ukazano, da se morajo tega predpisa držati.

V začetku osemdesetih let so na ljubljanski gimnaziji poučevali še vedno exjezuiti (I. razred — parva — J. Hölzel, II. razred — principia — M. Moräutscher, III. razred — grammatica — K. Rosman, IV. razred — poetica — M. Naglič, V. razred — rhetorica — J. Knauer). Funkcijo prefekta je še nadalje opravljal I. von Taufferer.¹⁹ Profesorji so za svoje delo prejeli 350 florintov letne plače, prefekt pa 400.

Vrhovno vodstvo gimnazije so na začetku sedemdesetih let zaupali gimnazijski in normalno-šolski komisiji. Sestavljali so jo: c. k. svetnik N. R. von Raab, c. k. svetnik J. N. von Edling, c. k. svetnik K. von Pettenek, kanonik in generalni vikar J. Kraskowiz, gimnazijski prefekt I. von Taufferer ter B. Kumerdej — direktor normalke v Ljubljani.

Na osnovi dvornega dekreta z 2. oktobra 1780 so gimnazijske zadeve izločili iz delovnega področja normalno-šolske (gimnazijske) komisije in jih zaupali študijski komisiji (vrhovno vodstvo filozofskih in teoloških študij v Ljubljani).²⁰

Neposredno vodstvo gimnazije pa je seveda pripadlo prefektu, medtem ko je funkcijo gimnazijskega direktorja opravljal vsakokratni ljubljanski okrožni glavar. Direktor je opravljal vizitacijo, sprejemal je tudi zapečatenе conduitne listine (spričevalo o obnašanju) za vsakega učitelja, ki jih je nato posredoval deželnemu glavarstvu.

Leta 1781 so izšle Instrukcije za gimnazijske direktorje, prefekte in profesorje (Instruction für Directoren, Präfecten und Lehrer). Le-te so posredovale poleg seznama gimnazijskih učbenikov tudi priročnike za profesorje: za pouk zgodovine — J. Chr. Gatterer, Handbuch der Universalhistorie, Göttingen 1761; J. Chr. Gatterer, Einleitung in die synchronistische Universalhistorie, 1771; J. A. Remer, Handbuch der Geschichte, Braunschweig 1771; G. M. Gruber, Abriss akademischer Vorlesungen über die synchronistische Universalhistorie, Wien 1783; K. Rollin, Alte Geschichte, Halle 1758; Rollin, Römische Geschichte, Halle 1753; J. B. Bossuet, Historia universelle, Leipzig 1757;

za pouk naravoslovja — J. Beckmann, Anfangsgründe der Naturgeschichte, Göttingen 1767; J. Blumenbach, Handbuch der Naturgeschichte, Göttingen 1728; J. Ch. Erxleben, Anfangsgründe der Naturgeschichte, Göttingen 1782; J. P. Ebert, Naturlehre für die Jugend, Leipzig 1785; J. P. Ebert, Neuer Schauplatz der Natur, Leipzig 1775/1781.²¹

Profesorjem so prepovedovali uporabljati lastne skripte in zapiske, natanko pa so se mo-

rali držati predpisanih učbenikov.

V tem času so uvedli na naši gimnaziji nova disciplinska pravila (odlok dvorne študijske komisija z dne 31. oktobra 1781).²² Z njimi so hoteli spodbuditi dijake k vnetejšemu učenju in prebuditi v njih občutek sramote in časti. Zato so poslej tudi gimnazije poznale sramotno in častno klop pa tudi sramotno in častno knjigo. Na ta način so hoteli utrditi disciplino brez telesnih kazni, ki so bile sicer še vedno v navadi. Učenec, ki se je v šoli v čem pregrešil, se je moral sam vpisati v črno (sramotno) knjigo — Schandbuch; če se je ponovno pregrešil, ga je profesor poslal v sramotno klop, ki je bila ločena od drugih; v primeru, ko se je pregrešil še tretjič, je bil izključen iz šole. V posebnih primerih so učenca kaznovali tudi s klečanjem pred vhomom v cerkev, da so ga lahko vsi dijaki javno zasramovali.

Kadar pa se je učenec posebno odlikoval s pridnostjo, pazljivostjo, lepim vedenjem ali kakšnim častnim dejanjem, so ga zapisali v častno knjigo (Ehrenbuch). Nihče ni mogel biti vpisan istočasno v sramotno in častno knjigo. Za plačilo in v znamenje priznanja so jih posadili v častno klop, ki je bila posebno lepo izdelana in iz boljšega lesa kot druge. Častna klop je bila v razredu vedno na vidnem mestu. Kdor ni bil vsaj trikrat vpisan v častno knjigo, ni mogel dobiti spričevala (testimonia) z najboljšo oceno, čeprav se je v vseh predmetih posebno odlikoval. Kdor pa je bil desetkrat zapisan v sramotno knjigo, so ga izključili iz šole.

Izšli so tudi novi predpisi o izpitih. Jožef II. je namreč izdal 7. septembra 1784 odlok, s katerim je spremenil dotlej veljavna pravila. Izpitna vprašanja so morala biti taka, da so obsegala več možnosti, da je učenec lahko pokazal, ali je vprašanje razumel ali ne. Spremenjene so bile tudi ocene. Poslej so veljale: prav dobro (sehr gut), to je bil prvi razred po uspehu (I. Fortgangsklasse); poprečno (mittelmässig), to je bil drugi razred po uspehu (II. Fortgangsklasse); slabo, to je bil tretji razred po uspehu (III. Fortgangsklasse). Vmesne ocene niso bile dovoljene. Pri predmetih, pri katerih so ocenjevali tudi uporabnost in sposobnost, so morali učenci opraviti tudi pismeni izpit. Kdor je prejel tretji napredovalni razred (oceno) v uspehu, je moral razred ponavljati, a smel ga je samo dvakrat. Odslej so ostreje ravnali tudi pri izpitih s privatisti (privatnimi učenci). Le-ti so dotlej smeli opravljati izpite kar doma. Dvorni odlok s 5. decembra 1785 pa je to ukinil. Poslej so tudi privatni učenci morali delati dvakrat na leto v gimnaziji izpite, pri katerih sta bila navzoča tudi direktor in prefekt; tudi privatni učenci so morali biti vpisani na gimnaziji — javno

veljavna spričevala more izdati le vodstvo gimnazije. Za izpit pa so morali plačati 2 goldinarja takse — za profesorja izpraševalca.²³

Z novimi disciplinskimi predpisi so bila tesno povezana določila o religioznih obveznostih dijakov. Leta 1783 so na gimnaziji ukinili vse Marijine družbe in kongregacije. Dijaki so se ob nedeljah in praznikih zbrali s profesorji, ki so jih nato odvedli v cerkev Sv. Jakoba ali kako drugo cerkev k maši; po končani maši so se zbrali v šolskem poslopju v dveh oddelkih (I. in II. razred skupaj, III.—V. razred skupaj) k polurnemu katehetskemu pouku. Popoldne so šli dijaki skupaj s starši k cerkvenim opravilom. V dneh šolskega pouka pa so morali biti pri maši po končanem dopoldanskem pouku. Vse druge bogoslužne vaje, ki so bile na gimnazijo dotlej v veljavi, so bile ukinjene, in sicer duhovne vaje, ki so bile v navadi tri dni velikega tedna; na veliko sredo popoldne so morali profesorji dijakom razložiti le pomen velikonočnih praznikov, sicer pa je v teh dneh (prve tri dni velikega tedna) pouk potekal normalno. Profesorji tudi niso več vodili dijakov k vsakomesečni spovedi in obhajilu, skrb za to so prepustili staršem.²⁴

Za nadaljnji razvoj ljubljanske gimnazije je bil velikega pomena odlok Jožefa II. z dne 26. aprila 1784, s katerim je bila z začetkom šolskega leta 1784/5 uvedena šolnina. Dotlej je bil pouk brezplačen. Uvedba šolnine je seveda močno prizadela revnejše učence, ki so vendarle sestavljali večino dijakov ljubljanske gimnazije. Prefekt gimnazije je 1792 leta poročal, da tukajšnji učenci zelo težko plačujejo šolnino in da je njih število v zadnjih osmih letih nazadovalo za dve tretjini.²⁵

Prefekt res ni pretiraval; leta 1776 je imela gimnazija 369 učencev, leta 1777 310 učencev, 1778. leta 273; 1779. leta 272; 1780. leta 245; 1781. leta 249, 1782. leta 244, 1783. leta 227, 1784. leta 228, 1788. leta 110, 1789. leta 132, 1790. leta 146 in 1791. leta 187 učencev.²⁶

Na leto je šolnina znašala 12 goldinarjev. Plačevati so jo morali vsi dijaki, razen tistih, ki so prejeli štipendijo. Cesar je poudarjal, da je šolnino uvedel zato, da bi s tako zbranim denarjem, ki bo namenjen štipendijam (državnim), podprl predvsem revne in nadarjene dijake. Da bi olajšali dijakom plačevanje šolnine, je 26. maja 1784 izšel odlok, s katerim so dovolili plačevati šolnino v desetmesečnih obrokih po en goldinar in dvanajst krajcarjev. Dijaki so morali plačevati mesečne obroke nekemu uradniku na šoli, ki jim je izdal potrdilo o vplačnem obroku. Šele na podlagi tega potrdila je smel profesor sprejeti učenca v razred. Vsak mesec so profesorji vsa potrdi-

la oddali prefektu. Le-ta pa je vsa plačila moral preveriti, nato jih je oddal okrožnemu uradu, ta pa je denar s priloženim seznamom poslal deželni vladi ali gubernirju. Sprva so morali plačevati šolnino tudi dijaki, ki zaradi bolezni niso mogli v šolo. Leta 1785 pa je bilo določeno, da dijaki ne plačujejo šolnine za tisti čas, ko so bili bolni in niso mogli v šolo.²⁷

V prvih letih po uvedbi šolnine so si revni dijaki ljubljanske gimnazije pomagali iz stiske na ta način, da se niso več vpisovali kot javni (redni) učenci, ampak kot hospitant, katerim ni bilo treba plačevati šolnine. Toda država ni pustila, da bi se dohodki iz šolnine zmanjšali na tak način, zato je 12. junija 1787 izdala odlok, v katerem je poudarila, da dijaki ne morejo biti hospites, če šolo redno obiskujejo. Kranjski deženi gubernij je nato določil, da morajo dijaki za maj in junij 1787 plačati le en goldinar in osemštirideset krajcarjev šolnine.

Končno je Jožef II. z dvornim dekretom 10. avgusta 1787 pooblastil gubernij, da sme oprostiti šolnine za tekoče šolsko leto tiste revne učence, ki zaslužijo štipendijo, pa je zaradi pomanjkanja denarja v študijskem fondu ne morejo dobiti. Prošnjam za oprostitev šolnine so morali učenci priložiti spričevalo, da so z najboljšo oceno (mit I. Fortgangsklasse) opravili zadnji zaključni izpit, priložiti pa so morali tudi ubožno spričevalo.²⁸

Od konca osemdesetih let se je število dijakov na naši gimnaziji, ki so prejeli državno štipendijo, sicer počasi večalo, toda število prosilcev je daleč presegalo možnosti štipendijskega fonda. Štipendije je podeljevala dijakom dvorna študijska komisija, in sicer za ves čas študija. Izgubiti so jo mogli le zaradi malomarnosti ali slabega vedenja.²⁹

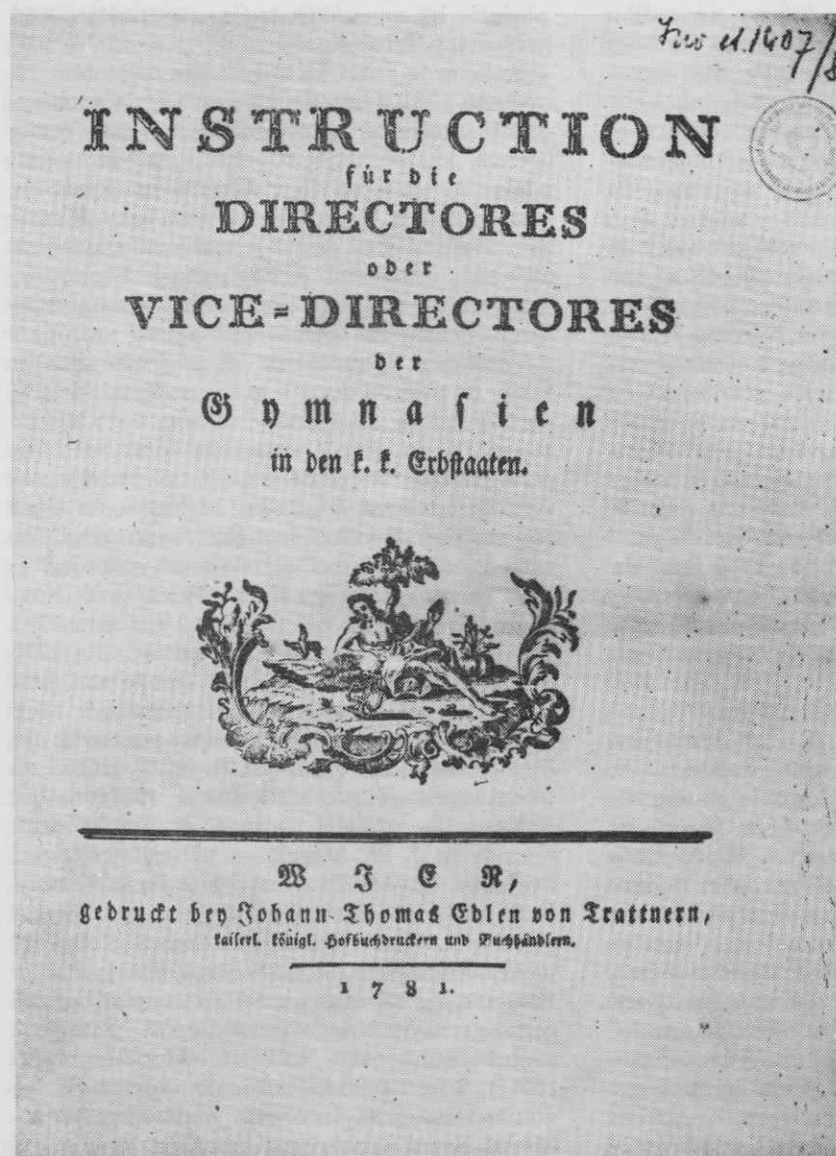
V začetku šolskega leta 1792/3 so bili na ustanovi, ki se je od leta 1792 do leta 1794 imenovala Archiducal Lyceum, od leta 1795 do leta 1808 pa C. R. Lyceum Labacense (oba termina sta obsegala tudi ljubljanske višje študije), le trije profesorji, ki so poučevali na njej že ob koncu osemdesetih let (J. Hölzel — učitelj prvega gramatikalnega razreda, K. Rosman — učitelj tretjega gramatikalnega razreda in J. N. Morak — učitelj grščine).³⁰ Prefekta I. von Tauffererja je 7. novembra 1792 nasledil Florian Thanhauser, učitelja poetike J. Knauerja Jakob Panzel (21. februarja 1793), učitelja retorike K. Gönnerja Franz Peesenegger (5. decembra 1792), suplenta drugega gramatikalnega razreda W. Zumpeja svetni duhovnik Valentin Mercher (leta 1791?). S tem šolskim letom so odprli tudi novo učno mesto za francoski jezik, ki ga je poučeval Franz Chaurag. Učiteljski zbor je v

tem šolskem letu poleg prefekta imel torej še sedem učnih moči (posebnega predmetnega učitelja za verouk gimnazija ni imela).

Tudi na naši gimnaziji so kot na drugih avstrijskih gimnazijah bili učitelji v izredno neugodnem materialnem (finančnem) položaju. Prefekt F. Thanhauser, ki je imel družino s tremi otroki, je prejemal le 600 goldinarjev letne plače. Učitelja na humanistiki — A. J. Penzel in F. Peesenegger (prva posvetna učitelja na ljubljanski gimnaziji), ki nista bila poročena, kakor tudi J. Morak (učitelj grščine), so dobivali 400 goldinarjev letne plače; gramatikalni učitelji — K. Rosman, V. J. Mercher, J. Hölzel — po 350 goldinarjev; učitelj francoščine — F. Chaurag — sprva le 200, 24. junija 1792 pa so mu letno plačo povišali na 300 goldinarjev. Skromne material-

ne razmere so tako učitelje (med leti 1791 do 1796 gimnazijskim učiteljem ni bil priznan profesorki naslov) prisilile, da so vlado večkrat prosili za posebne doklade in darila.³¹

Omenjeno je že bilo, da ljubljanska gimnazija vse do do konca šolskega leta 1792/93 ni imela posebnega učitelja za verouk. Z nastavitvijo posvetnih učiteljev pa je v tem pogledu prišlo do spremembe. Tako je bilo že 30. novembra 1793 nastavljen z odlokom deželnega glavarstva excistercianec L. von Schluderbach za posebnega ekshortatorja. Paziti je moral na obnašanje (vedenje) dijakov in posamezne napake, ki jih je odkril pri učencih, takoj sporočiti gimnazijskemu prefektu. Leta 1795 pa je bilo na osnovi dvornega odloka s 5. novembra 1794 prepovedano obema posvetnima učiteljema poučevati

Fragment instrukcij za gimnazijske direktorje in njihove namestnike (SSM)

verouk. Nato je ta predmet poučeval v obeh humanitetnih razredih kot suplent stolni pridigar J. Pinhak, ki je v ta namen prejemal 108 goldinarjev letne plače.³²

Kmalu nato so bile v učiteljskem zboru še druge spremembe. Na gimnazijsko prefekturo so že dlje časa prihajale pritožbe zoper učitelja A. J. Penzla, češ da se vdaja pijači. Razen tega je imel mož obilico dolgov. Ti in še drugi razlogi so vplivali na to, da so ga 16. februarja 1798 odpustili. Do konca šolskega leta je na njegovem mestu poučeval upokojeni gimnazijski učitelj J. Knauer, za kar je prejel 10. novembra 1798 100 goldinarjev plačila. Dne 2. avgusta 1798 pa je bil na to mesto definitivno nameščen exfrantiščan in mestni kaplan V. Vodnik. Konkurni izpit, ki ga je opravil 24. aprila v zvezi s svojo prošnjo za to mesto, je bil sicer razmeroma slab. Kljub temu so se morali z njim zadovoljiti, ker trenutno niso mogli dobiti bolj sposobnega kandidata. Poleg Vodnika se je potegoval za to mesto le še existecianec Wilhelm Zumpe, ki pa zaradi bolezni ni mogel opraviti konkurznega izpita, tako se seveda nanj niso mogli ozirati.³³ Dne 23. februarja 1799 je umrl profesor drugega gramatikalnega razreda V. J. Mercher, bolan je bil namreč že ob začetku leta. Do zaključka šolskega leta je v njegovem razredu nato poučeval prefekt. Šele oktobra 1799 je bil imenovan za definitivnega učitelja tega razreda Čeh Georg Eisler, rojen v Bratislavi, in star 24 let.³⁴

V tem letu je bil imenovan stolni pridigar J. Pinhak za kanonika in mestnega župnika. Zaradi tega seveda ni mogel več opravljati službe kateheta pri poetih in retorikih. Njegovo mesto, ki je bilo še vedno zvezano z letno remuneracijo 108 goldinarjev, je prevzel Zumpe.

Na osnovi dekreta dvorne pisarne je odšel 14. aprila 1800 v pokoj profesor III. gramatikalnega razreda (syntaxe) K. Rosman. Izpraznjeno mesto je najprej provizorično zapolnil prefekt, 21. julija 1801 pa je bil definitivno nameščen Philipp Neumann s Trebiža na Moravskem, star 27 let. Menjaje z Eislerjem je poučeval drugi ali tretji gramatikalni razred (gramatikalni učitelj je namreč poučeval vse tri gramatikalne razrede; napredoval je z učenci od prvega do tretjega razreda, nato se je zopet vrnil v prvi razred). Medtem ko je učitelj J. Hölzel poučeval le v prvem razredu (stalno), ker ga pač v ostalih dveh gramatikalnih razredih ni bilo mogoče uporabiti. Razen tega pa je Neumann poučeval od 16. februarja 1802 še grščino (dvorni dekret z 20. januarja 1802). Dosedanji profesor tega predmeta J. Morak je bil namreč upokojen.

Vendar ni poučeval dlje časa obeh predmetov, kajti 3. marca 1803 je prevzel suplenco za obolelim profesorjem fizike na liceju B. Schallerjem. Medtem ko je mesto suplenta za grščino (na gimnaziji) še obdržal, pa je pouk v drugem gramatikalnem razredu prepustil prefektu Thanhauserju. Na obeh mestih (31. oktobra 1803 je bil nastavljen za rednega profesorja fizike) je ostal do jeseni 1806, ko je bil imenovan za profesorja fizike na graški univerzi.

Za učitelja gramatike (II. razred) je bil drugega junija 1804 z intimatom dvorne pisarne imenovan profesor Matija Kallister, star 29 let, rojen v Slavini na Notranjskem. Dotlej je nekaj časa poučeval četrti razred normalke, bil pa je tudi skriptor v licejski biblioteki.³⁵

V tem času so izšli tudi podrobni odloki, ki so urejali pouk verouka na avstrijskih gimnazijah. Med drugim je bilo določeno, da mora imeti vsaka gimnazija brez razlike svojega učitelja verouka, ki naj ima v vsakem razredu po dve uri pouka na teden, v nedeljah in praznikih pa opominjevalni (bodrilni) nagovor (oxhorte), za kar je prejel letno plačo 400 goldinarjev. Na osnovi tega odloka sta bila katehet Zumpe in exhortator Schluderbach med letom 1804 večkrat povprašana, če namerava kdo od njiju prevzeti mesto kateheta pod novimi pogoji. Oba sta izjavila, da tega zaradi starosti ne moreta storiti (Zumpe je imel 55 let, Schluderbach pa 48). Tako je bil v začetku šolskega leta 1804/5 nastavljen posvetni duhovnik Johann Kucher najprej provizorično, od 9. januarja 1805 pa definitivno za kateheta in exhortatorja.

Od učiteljev z jožefinskega obdobja je poučeval na začetku šolskega leta 1804/5 samo še posvetni duhovnik J. Hölzel; ker se je bal, da ne bo kos zahtevam nameravanega novega učnega načrta, je večkrat prosil za upokojitev. Njegovim prošnjam so ugodili šele z intimatom dvorne pisarne z dne 28. februarja 1807, toda dopust (Beurlaubung) so mu podelili že novembra 1804. Njegovo mesto je supliral deloma prefekt, deloma upokojeni gramatikalni učitelj Rosman, deloma Gregor Dollar (od novembra 1806).

V naslednjem šolskem letu je ustanova izgubila tudi svojega prefekta F. Thanhauserja. Umrli je daleč od svojega rodnega kraja, Friedberga v Šleziji. Njegovo osebnost kakor tudi njegov značaj je lepo označil direktor filozofskih študij v Ljubljani F. Wilde: »Thanhauser je bil silen mož, ki pa je včasih pozabil voditi podrejene mu učitelje z modrostjo in je bil zaradi tega pri njih večkrat osovražen.« Vredno je omeniti, da ni nikjer v sicer številnih listinah gimnazijskega

arhiva moč najti točen datum njegove smrti, kljub temu da si je kot dolgoletni član študijskega konsesa in kot prefekt pridobil za ustanovo omembe vredne zasluge. Zvemo le, da je bil na začetku šolskega leta 1805/6 bolan in da je še živel 28. februarja, ne pa 22. marca 1806.³⁶

Že 20. novembra 1805 je moralo deželno glavarstvo postaviti profesorja Peeseneggerja za provizoričnega namesnika prefekta, 21. julija pa je to funkcijo prevzel V. Vodnik. Šele 12. februarja 1807 je bil za prefekta definitivno imenovan z dvornim dekretom direktor normalke Franc Hladnik. Le-ta je to mesto prevzel 7. aprila.³⁷

V Ljubljani je bilo jezuitsko gimnazijsko poslopje zgrnjeno v letih 1658/9 poleg jezuitskega kolegija (v bližini cerkve Sv. Jakoba). Po požaru, ki je 21. junija 1774 uničil kolegij in močno poškodoval tudi gimnazijsko stavbo, so kranjski deželni stanovi le-to obnovili.³⁸ Tako je potekal gimnazijski pouk v njej tudi po razpustitvi jezuitskega reda. Leta 1786 pa so v njej zgradili še redutno halo (odslej se jezuitska gimnazijska stavba omenja v vseh virih kot redutno poslopje).

Za normalko, ki je delovala v mestu od leta 1775, so najeli neko privatno hišo, ki zaradi pomanjkanja prostora ni mogla služiti svojem namenu. Notranje-avstrijski gubernij je zato 21. junija 1786 predlagal, da se novo šolsko poslopje zgradi na prostoru, kjer je nekdanji stal jezuitski kolegij. Z dvornim dekretom s 13. septembra 1786 je bil ta načrt potrjen, kranjski deželni stanovi pa so v ta namen ponudili vsoto 3000 florintov. Toda medtem se drugačne okoliščine pripeljale do spremembe tega načrta. Leta 1785 so se namreč frančiškani preselili v avguštinski samostan, v frančiškanski samostan pa so se naselili usmiljeni bratje (Barmherzige Brüder), vendar so ga ti zapustili, ker jim je bil podeljen samostan diskalceatov, da so tako le-ti mogli prevzeti, ustrezno svojim pravilom, nego bolnikov v pravkar ustanovljenem mestnem »špitalu«.

A. T. Linhart, takrat protokolist pri ljubljanskem okrožnem uradu, je 14. julija 1786 predlagal notranje-avstrijskemu guberniju, da se opuščeni in izpraznjeni frančiškanski samostan preoblikuje v šolsko stavbo. To poslopje, pravi Linhart, bi bilo v celoti primerno ne samo za normalko, ampak bi se mogla v njem nastaniti tudi gimnazija in višje študije kakor tudi licejska biblioteka. Deželni stanovi pa bi v tem primeru lahko prodali staro gimnazijsko poslopje ali ga uporabili v druge namene; tako bi dobili

povrnjene vse stroške, ki bi jih imeli z adaptacijo frančiškanskega samostana.

S tem predlogom so se kranjski deželni stanovi, notranje - avstrijska vlada kakor tudi ljubljanski okrožni urad strinjali pod pogojem, da jim pripada lastništvo frančiškanskega samostana in cerkve. Ustrezna kupoprodajna pogodba se je izvršila 25. junija 1789.

Januarja 1788 pa so se že začela adaptacijska dela in trajala do septembra 1790 in so stala 33.169 fl. 40 kr. Samo za pozlačenje napisa nad vrati so porabili 15 fl., za uro nad glavnimi vrati in za pozlačenje urnega lista pa 296 fl. Istočasno so bila odstranjena od nekdanjega frančiškanskega samostana tudi velika vrta, ki so predstavljala navzven pravo utrdbo in so ločila samostan od samega mesta.

Normalka se je takoj po končanih delih preselila v novo stavbo; drugače je bilo z gimnazijo. Prefekt I. von Tauferer in ves profesorski zbor sta namreč 5. decembra 1789 poslala na študijsko dvorno komisijo predlog, da bi gimnazija ostala v stari šolski stavbi (poleg cerkve sv. Jakoba). Menili so, da so v novi šolski stavbi že glavna mestna vojaška postaja, monturdepo, krušne peči ljubljanske garnizije, substitucijski urad rudarskega sodišča, novčni (denarni) urad, šola za kirurge ter anatomski soba in da v to družino gimnazija ne sodi. Predlagali so, da se redutna hala, ki je bila glavna ovira za normalno delo učne ustanove, razen tega pa je karnevalsko veselje motilo tudi božjo službo v bližnji cerkvi sv. Jakoba, prestavi v novo šolsko stavbo. Toda na predlog ljubljanskega okrožnega urada je notranje - avstrijski gubernij 12. maja 1790 odredil, »da je treba ostati pri novi stavbi«. Tako so se novembra 1790 začela predavanja v tem poslopju.

Poleg normalke in gimnazije so bili ob koncu stoletja in še pozneje v njem tudi licej in licejska biblioteka, ostali pa so tu še vedno glavna mestna vojaška postaja, monturdepo, krušne peči ljubljanske garnizije, substitucijski urad rudarskega sodišča kakor tudi novčni (denarni) urad.³⁹

OPOMBE

1. V. Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, I, Ljubljana 1963, str. 64-93; isti *Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v XVI. stoletju*, Ljubljana 1952; J. Ciperle, *Gimnazije in njihov pouk na Slovenskem do srede 19. stoletja*, Razstavni katalog Slovenskega šolskega muzeja (SSM), Ljubljana 1976, str. 6-19. — 2. F. Zwitter, *Višje šolstvo na Sloven-*

skem do leta 1918, Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani (1919 — 1969), Ljubljana 1969, str. 19—32; F. Dolinar, Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje (1597 — 1704), Ljubljana 1976, str. 45—61. 3. F. Zwitter, o. d., str. 20. — 4. F. Zwitter, o. d., str. str. 21; J. Ciperle, Srednje šole in višji študiji na slovenskem ozemlju — s posebnim poudarkom na severovzhodni del — do leta 1918, Internationales Kulturhistorisches Symposion Mogersdorf 1976, Szombathely 1978, str. 269. — 5. F. Zwitter, o. d. str. 30—31; J. Ciperle, Srednje šole in višji študiji na slovenskem ozemlju do leta 1918, Kronika, 24/3, Ljubljana 1976, str. 141. — 6. Arhiv SRS /AS/, Pp, S—19—/1—9/; J. Nečasek, Statistik des akademischen Gymnasiums in Laibach von 1770 — 1857, MHVK, XI, 1856, str. 101—102. — 7. A. Dimitz, Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, 4. Theil, Laibach 1876, str. 197—198; AS, adg, Pp, S—19—1. — 8. AS, adg, Pp, S—19—2. — 9. AS, adg, Pp, S—19—3, 12. avgust 1775. — 10. J. Ciperle, Reforma Gratiana Marxa in gimnazije na Slovenskem, Ob 200-letnici Splošne šolske naredbe, Razstavni katalog SSM, Ljubljana 1974, str. 29—37. — 11. K. Schrauff, Des P. Gratian Marx ursprünglicher Entwurf für die Reform der österreichischen Gymnasien vom 7. Juli 1775, Mittheilungen der Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte VI, 1896, str. 123—125; AS, adg, Pp, S—19—3, 14. 10. 1775. — 12. J. Nečasek, Geschichte des Laibacher Gymnasiums, Programm und Jahresbericht k.k. Obergymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1861, str. 4. — 13. Joh. Nečasek, o. d. str. 3; AS, adg, Pp, S—19—3. — 14. AS, adg, Pp, S—19—4, 5. januar 1776; Nečasek Joh., o. d., str. 3. — 15. AS, adg, Pp, S—19—4, 3. april 1776. — 16. Narodni muzej /NM/, knjižnica. — 17. AS, adg, Pp, S—19—5, julij in oktober 1777; K. A. Schmid, Encyclopädie der gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens, 5. Bd., Gotha 1866, str. 373. — 18. Zgodovinski arhiv Ljubljana /Ljubljana/ ZALj (Lj) arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 24, GA IV/I vrsta spričeval/. — 19. SSM, F. 244 /IV/ 1—12; Joh. Nečasek, o. d., str. 4. — 20. AS, adg, Pp, S—19—8. — 21. SSM, inv. št. 1407/8; ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 25, GA IV/7, fasc. 24, GA IV/1. — 22. ZALj (Lj), arhiv I.

ljubl. gimn., fasc. 24, GA IV/3, fasc. 24, GA IV/2, 14. 12. 1781. — 23. ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 24, GA IV/2, 12. 9. 1797. — 24. ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 24, GA IV/1, 9. 11. 1783; fasc. 25, GA IV/2, 16. 8. 1792. — 25. AS, gub. arh., fasc. 80, 29. 2. 1792; J. Nečasek, o. d., str. 12; V. Schmidt, Zgodovina, I, o. d., str. 280. — 26. Joh. Nečasek, Statistik. MHVK, XI, 1856, str. 101. — 27. ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 24, GA IV/3, 11. 11. 1785; fasc. 24, GA IV/3, 28. 12. 1791. — 28. ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 24, GA IV/3, 10. 6. 1786; fasc. 24, GA IV/3, 28. 12. 1791. — 29. ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 24, GA IV/3, 5. 10. 1786; fasc. 24, GA IV/2, 30. 3. 1789. — 30. J. Nečasek, Statistik. . . MHVK, XI, 1856, str. 101; F. Wilde, Ueber den Zustand der Unterrichts — Anstalten in Krain, MHVK, XV, 1860, str. 70; ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 24, GA IV/2, 13. 5. 1793. — 31. J. M. Klimesch, Zur Geschichte des Laibacher Gymnasiums, Jahresbericht des k.k. Obergymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1861, str. 5—6; ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 24, GA IV/3; J. Ciperle, Reforma, o. d., str. 36. — 32. ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 24, GA IV/2, 20. 3. 1797 (poročilo Thanhauserja o stanju na gimnaziji, 1792 — 1796). — 33. M. Pleteršnik, Vodnik, učitelj ljubljanske gimnazije, Jahresbericht des k.k. Obergymnasiums zu Laibach, 1857, str. 25 — 33. — 34. ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 24, GA IV/3, 26. 10. 1799 (Eislerjev namestitveni dekret). — 35. M. Klimesch, o. d., str. 9; ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn. fasc. 25 GA IV/6 (personalne tabele profesorjev). — 36. ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 25, GA IV/6/7; M. Klimesch, o. d., str. 9. — 37. ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 25 GA IV/7; M. Pleteršnik, Vodnik, učitelj ljubljanske gimnazije, o. d., str. 26; Rechfeld, Franz Hladnik, MHVK, IV, 1849, str. 75. — 38. A. Jellouschek, Die Lapidar-Denkmäler in Laibach, MHVK, V, 1850, str. 15. F. Dolinar, o. d., str. 40. — 39. A. Dimitz, V, o. d., str. 216; A. Jellouschek, Nachrichten über die Herstellung des gegenwärtigen Schulgebäudens und über die Einführung der Lehranstalten in Laibach, MHVK, XV, 1860, str. 93—96; Joh. Nečasek, o. d., str. 8—9; ZALj (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 31, GA VI/I.

Zagreb 1951, v poglavju »Metalska struka« govori posebej o kovačih (fabri ferrarii) str. 93–111. Roller ugotavlja, da je učna doba pri kovačih trajala v 15. stoletju od 6 do 8 let. V začetku 16. stoletja se giblje od 5 do 7 let. Matrikula kovačev je iz tega časa izgubljena, toda iz pogodb med mojstri in vajenci se vidi, da je imela predpise o vajenski dobi. Vajenci so na koncu učne dobe dobili orodje za opravljanje svoje obrti in potrdilo o usposobljenosti. Kovaška obrt se je v Dubrovniku v 15. stoletju hitro razvijala, izpopolnjevala se je tehnika proizvodnega procesa. Tuji mojstri poučujejo domače kovače in uvajajo razne specialne veje kovaške obrti. V 16. stoletju doseže kovaška obrt v

Dubrovniku svoj največji razcvet. — 17. DAD Debita notariae knj. LXIII, fol. 128' — 22. VI. 1504 (consignare unum Miliare ferri duri de Flumino); knj. 66, fol. 90' — 28. III. 1508 (barillia sex clanorum bonorum); fol. 116 — 27. IX. 1512 (Milliare unum cum dimidio ferri duri in barilibus...). knj. LXIX, fol. 185' — 18. II. 1513 (Milliare unum grossum fero de Segna); fol. 210 — 13. IV. 1513 (duc. au. 39 gr. XXVI videlicet duc au. 35 pro parte in decem barilibus clanorum octo... et quanto citius redere Ragusium ex presenti viaggio Segne) itd. — 18. Ferdo Gestrin, Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja, Ljubljana 1965, str. 185.

LJUBLJANSKA GIMNAZIJA (1773–1808)

II. del

JOŽE CIPERLE

Po smrti Jožefa II. je njegov naslednik Leopold II. (1790–1792) zaupal vodstvo nadaljnje študijske reforme de Martiniju, ki dotlej svojih relativno naprednih šolsko-reformnih nazorov ni mogel prav uveljaviti. Kot predsednik posebne komisije za ureditev študij je začel izvajati pametno zamisel, ki še danes ni brez pomena za uspeh šolskih reform. Sodil je namreč, da so dotedanje šolske reforme predvsem zato tako malo koristile, ker so jih učnim močem vsiljevali od zgoraj. Uspeh reformnih prizadevanj je po njegovem pravilnem mnenju v prvi vrsti odvisen od učnih moči, ki so za reformo zavzete. To pa ne morejo biti, dokler so samo njen objekt. Zato naj o notranjem delu šol najprej same odločajo, saj se bo s tem povečala njihova pedagoška usposobljenost, zavest odgovornosti za kvaliteto njihovega dela in pripravljenost za sprejemanje novih pobud.

V tem smislu je dekret z dne 8. februarja 1791, tako imenovani »novi študijski načrt« (Nachricht von einigen Schul- und Studienanstalten), določal, da se profesorji vsake izmed štirih univerzitetnih fakultet kakor tudi učitelji vsake gimnazije in vsake glavne šole oziroma normalke združijo v posebnih učiteljskih zborih. Tako bi dobili šest takih učiteljskih zborov, ki bi jih sestavljali profesorji teološke, juridične, medicinske in filozofske fakultete, ter učitelji gimnazij in glavnih oziroma normalnih šol. Tu naj ob-

ravnava šolske in študijske probleme. S tem namenom naj se v določenih obdobjih zbere vsak posamezen učiteljski zbor in razpravlja o izvajanju učnega načrta, o učbenikih, o šolski disciplini, o izpitnem režimu pa tudi o javnih knjižnicah, o izdajanju znanstvenega časopisa, o štipendijah in o sposobnih osebah za učna mesta. Ker naj zaradi splošnih koristi nadzirajo javne, vzgojne in učne zavode le taki močje, ki so s svojim poklicnim delovanjem v teh ustanovah kot učitelji in profesorji že zbrali potrebne izkušnje, naj se v vsakem glavnem mestu dežele, v katerem je prej omenjenih šest učiteljskih zborov, ustanovi študijski konses in ta naj po učiteljskih zborih prevzame splošno vodstvo in nadzorstvo notranje ureditve šol in študij v deželi. Konses še predlaga, kakor že učiteljski zbori, sposobne osebe za zasedbo učnih mest in pa to, da naj prisostvujejo njegovi člani pri polletnih izpitihi v višjih in nižjih šolah ter ugotavljajo uspešnost njihovega dela. Štiri člane konsesa volijo štiri fakultete, nadaljnja dva člana pa učiteljska zbora gimnazij in glavnih šol oziroma normalke, predseduje pa mu rektor univerze. Pri teh volitvah naj bi predvsem upošteval razgledane in izkušene, zaradi starosti upokojene učitelje in profesorje ter predstojnike javnih šol. Lahko pa so se volili tudi člani učiteljskih zborov, vendar v tem primeru niso smeli več prisostvovati po-

svetovanjem učiteljskega kolegija, ki so mu pripadali. Vsak član konsesa skrbi razen za skupne zadeve šolstva v deželi še za svojo stroko oziroma vrsto šol. Predstavnik filozofske fakultete je dobil pravico nadziranja gimnazij, gimnazijski predstavnik pa glavnih šol oziroma normalk; da bi tako ugotovili upravičenost očitkov, da gimnazija slabo pripravlja svoje učence za univerzo, glavne šole (normalke) pa za gimnazijo. Ugotovljene pomanjkljivosti naj sporočita konsesu. Kakor je bil vsak učiteljski zbor podrejen konsesu, tako je bil konses podrejen deželnemu uradu (njegovemu študijskemu referatu). Šolske in študijske zadeve, o katerih odloča monarh, poroča deželni urad na dvor — namreč imenovanje profesorjev, ki jih je predlagal konses; potrditev članov konsesa, ki so jih izvolili učiteljski zbori; zvišanje plač; priznanje posebnih nagrad in častnih naslovov; bistvene spremembe učnih načrtov; izvajanje novih izboljšav v šolstvu, ki jih je predlagal konses itd. Učiteljski zbori s konsesom so bili torej zamišljeni kot posebna oblika učiteljskega samoupravljanja. Vsekakor so učiteljski zbori pospešili kvaliteto notranjega dela šol, katerim so bili namenjeni. Učitelju so dvignili samozavest in ga z razpravljanjem o pedagoških vprašanjih, za katera se je bilo treba pripraviti, tudi objektivno usposabljali za kvalitetnejše delo. Važno pa je predvsem, da se z učiteljskimi zbori pravzaprav pričenja demokratizacija notranjega življenja šole ter uvaja načelo kolektivnega vodstva. Dotlej je namreč gimnazijo vodil prefekt sam brez kakršnegakoli sodelovanja profesorjev. Zadnjo besedo je imel direktor gimnazije, politični zaupnik, ki s šolo sploh ni živel. Posamezen učitelj je odgovarjal samo za uspeh svojega razreda oziroma uspeh pri svojem predmetu, uspeh šolskega dela v celoti pa je bil že zunaj njegove odgovornosti.⁴⁰

V Ljubljani ima zaslugi za nastanek študijskega konsesa edinole Linhart (okrožni šolski komisar). Problem pri organiziranju ljubljanskega konsesa je bil v tem, da smo imeli v Ljubljani v tem času le dve vrsti višjih študij (teologijo s štiriletnim trajanjem in štirimi učnimi močmi ter dvoletno filozofijo s tremi učnimi močmi; dvoletna mediko-kirurška šola, ki je bila sicer priključena liceju, z dvema učnima močema pa sploh ni sodila na stopnjo višjih študij, obiskovati so jo mogli tudi ranocelniški vajenci brez gimnazijske izobrazbe), in sicer na izrazito licejski ne univerzitetni stopnji, medtem ko je »novi študijski načrt« govori o štirih univerzitetnih fakultetah in rektor-

ju univerze. Toda odloki, ki so izhajali za dopolnitev »novega študijskega načrta«, so dopuščali možnost, da veljajo novi predpisi tudi za liceje (celo nepopolne). Prav na to pa se je Linhart oprl. Januarja 1792 je napisal koncept predloga za ustanovitev štirih učiteljskih zborov (teološkega, filozofskega, gimnazijskega in »normalno-šolskega«) in študijskega konsesa v Ljubljani, ki ga je deželno glavarstvo sprejelo; 20. aprila 1792 pa ga je odobril tudi Dunaj.⁴¹

Študijski konses je na Kranjskem štel šest članov, predsednika in pet asesorjev. Asesorje so izvolili profesorski zbori ljubljanskih teoloških, filozofskih in mediko — kirurških študij ter profesorska zbora gimnazije in normalke. Čast predsednika je pripadla rektorju liceja, ki so ga vsako leto volili na novo, učiteljski zbori pa asesorje za obdobje treh let. Tako so 24. maja 1792 izvolili profesorji liceja, gimnazije in normalke profesorja cerkvene zgodovine Franca Pogačnika za rektorja liceja in s tem tudi za predsednika kranjskega študijskega konsesa; sami profesorji liceja pa profesorja orientalskih jezikov in judovske starožitnosti Martina Kobena za reprezentanta teoloških študij; bivšega profesorja matematike Leopolda von Anfalterna za reprezentanta filozofskih študij in mediko-kirurške šole ter profesorja in bibliotekarja F. Wildeja za reprezentanta licejske knjižnice; cesar je te volitve z dvornim dekretom z dne 19. junija 1792 potrdil. Šele pozneje sta bila izvoljena asesor gimnazije — prefekt I. von Taufferer in asesor normalke — njen direktor Anton Mulič. Cesar je Muliča potrdil 16. avgusta 1792; medtem ko potrditve Tauffererja ni bilo, pač priča dejstva, da je bil pred upokojitvijo, kar je bilo 31. avgusta 1792 tudi izvedeno. Deželni glavar von Gaisruck je s posebno curendo 22. septembra 1792 sporočil vsem učnim ustanovam v deželi, da jim je študijski konses odslej neposredno predstojniški organ; čeprav je reprezentant normalke zastopal le učitelje normalke, ne pa tudi učiteljev glavnih šol; reprezentant gimnazije je zastopal le profesorje ljubljanske gimnazije, novomeška gimnazija je imela namreč svoj učiteljski zbor, katerega predstavnik v konsesu ni bil neposredno zastopan. Posledica tega pa je vendarle bila, da se je konses kljub Linhartovemu nasprotnemu prizadevanju skoraj izključno ukvarjal z ljubljansko, ne pa z deželno šolsko problematiko.⁴²

Študijski konsesi se niso dolgo časa obdržali. Bojazen, da bi se svobodoljubne ideje ne razširile, bojazen, ki jo je francoska revolucija še poglobila, je utrjevala tudi na-

Predsedniki kranjskega študijskega konsesa (istočasno rektorji liceja):

1. T. F. Pogačnik	(izvoljen 24. maja, potrjen 19. junija 1792)
2. F. Wilde	(izvoljen 13. decembra, potrjen 28. decembra 1792)
3. J. Hänle	(izvoljen 12. decembra 1793, potrjen 9. januarja 1794)
4. G. Grossauer	(izvoljen 27. novembra, potrjen 22. decembra 1794)
5. G. Grossauer	(izvoljen 3. decembra 1795, potrjen —)
6. G. Grossauer	(izvoljen 17. novembra 1796, potrjen —)
7. J. Hänle	(izvoljen novembra 1797, potrjen —)
8. P. F. Terler	(izvoljen 14. marca 1798, potrjen 17. marca 1798)
9. J. F. Kastelic	(izvoljen 3. januarja 1799, potrjen 5. januarja 1799)
10. J. Walland	(izvoljen 16. novembra, potrjen 25. novembra 1801)

Asesorji študijskega konsesa:

1. teološki študij	
a) J. M. Koben	(24. maj 1792 do 3. decembra 1795)
b) J. Hänle	(3. december do novembra 1797)
c) J. M. Koben	(november 1797 do decembra 1798)
d) P. F. Terler	(10. junij 1799 —)
e) J. Walland	(16. november 1801 —)
f) G. Dolinar	(28. november 1801 do 6. novembra 1802)
2. filozofski študij, mediko-kirurška šola	
a) L. von Apfalter	(24. maj 1792 do 3. novembra 1794)
b) A. Gruber	(november 1794 do 11. septembra 1802) ⁴³
3. licejska biblioteka	
a) F. Wilde	(24. maj do 6. novembra 1802)
4. gimnazija	
a) F. Thanhauser	(30. november 1792 do 6. novembra 1802)
5. normalka	
a) A. Mulič	(julij 1792 do 14. julija 1802)

zore, da morajo pedagoško delo šol nadzorovati neposredno in izključno politične oblasti. Predsednik dvorne študijske revizijske komisije grof Rottenhan, ki je bila 1795. leta ustanovljena prav z nalogo, da privede šolstvo spet »v pravi tir«, je to še potrdil z izjavo, »da mora nad modrim razdeljevanjem duhovnih darov... bedeti neke vrste državna policija«. Policijski minister je naročal, da je treba v teh časih, »ko čakajo vse monarhične vlade veliki nemiri«, pritegovati v boj proti sleparjem s svobodomiselnimi idejami tudi učiteljstvo. Rektor ljubljanskega liceja je v ta namen ocenjeval licejske in gimnazijske profesorje kakor tudi njihove priročnike. Profesorjem je bilo na javnih nastopih zabičano, naj se izogibajo političnih pripomb. V tem policijskem ozračju je Franc II. (1792—1806) dne 29. aprila 1802 ukazal zopet uvesti gimnazijske direktorje, 6. novembra 1802 pa je ukinil edini študijski konses na Slovenskem.

V dvorno študijsko revizijsko komisijo so poklicali tudi piarista, prefekta akademske gimnazije na Dunaju, *Inocenca Langa* z namenom, da izdela referat o gimnazijah. Le-ta je v referatu podal načrt za novo oblikovanje avstrijskih gimnazij.⁴⁴ Obsegal je naslednja določila: gimnazija naj postane znova šestrazredna, dosedanjim petim naj se priključi še infima, ker se od prosilcev za vstop na gimnazijo ne sme zahtevati nika-

kršno poprejšnje znanje v latinščini. Vsak razred naj ima na teden 28 učnih ur, prost bi bil le četrtek. V štirih gramatikalnih razredih naj polovico učnih ur pripade pouku latinščine, v prvem razredu naj se pouk začne s pravilnimi oblikami (reguläre Formen) in elementi besedne skladnje (die Wortfügung); takoj nato pa naj se preide k interpretaciji »lectiones latinae«. Pri tem naj uporabljajo Bröderjev učbenik *Kleine lateinische Gramatik*. Po tem učbeniku naj se latinščina poučuje tudi v drugem razredu, v tretjem in četrtem razredu pa po Bröderjevi ali Schellerjevi *Grössere Gramatik*, kot berilo pa naj v teh dveh razredih služi Gedikejeva *Chrestomathia* z dodatkom Cicero-novih pisem in nekaj poetike. Učenci naj bi poskušali že s prevajanjem in sestavljanjem latinskih spisov; vadili naj bi se tudi v deklamiranju in govorništvu.

Vzporedno s poukom latinščine naj bi potekal pouk nemške gramatike (17 ur); pri tem naj bi uporabljali nemško berilo, ki bi vsebovalo tudi zgodovinsko in prirodoslovno snov, da bi učenci mogli pridobiti tudi stvarno znanje. Grščini je Lang določil 6 ur, v katerih naj bi absolvirali oblikoslovje. Uporabljali naj bi Trendelenburgovo jezikovno vadnico in Gedikejevo berilo. V obeh humanitetnih razredih naj bi se najprej poučevala teorija stila, potem pa bi se dijaki seznanili z določili o tvorbi proznih sestavkov in

pisanjem pesmi (prosaische und poetische Aufsätze). Temu pouku naj bo dodana še latinska, nemška in grška krestomatija (zbirka beril), učenci pa naj prebirajo tudi Ciceronove retorične spise.

Posebno skrb je Lang posvetil tudi pouku geografije in zgodovine. Ta dva predmeta naj bi deloma širila splošno izobrazbo, deloma pa naj bi bila dodatna podpora klasičnim berilom. V prvem razredu naj se učenci seznanijo z elementi geografije; pri tem naj marljivo rišejo tudi karte; v drugem razredu je sledila stara geografija; v tretjem in četrtem prvi del nove geografije; v petem in šestem pa drugi del nove geografije s posebnimi ozirom na statistične podatke.

V drugem razredu naj bi podajali določena poprejšnja znanja za študij zgodovine (preproste zgodbe). Pravi pouk zgodovine naj bi se začel v tretjem in četrtem razredu (zgodovina starega veka in antike), v petem in šestem pa srednjeveška zgodovina; pri tem naj bi se vselej ozirali na geografijo in kronologijo omenjenega obdobja.

Pri matematiki naj bi v prvem razredu absolvirali aritmetiko, v naslednjih treh pa algebro in Euklidove Elemente, v šestem razredu pa naj bi obravnavali enačbe druge stopnje, izreke o podobnosti trikotnikov in praktično uporabo le-teh pri meritvah v naravi. V petem in šestem razredu naj bi se poučevala tudi elementarna filozofija, francoščina in italijanščina pa naj bi bila opcijska predmeta.

Za vzpodbuditev pridnosti (marljivosti) dijakov je Lang predlagal mesečno razglasitev najboljših učencev (decurionov), ki naj bi pomagali učitelju pri izpraševanju in pregledu pismenih nalog; tedenske »compositiones pro locis«; ponovitev celotne učne snovi enega tedna za določen predmet v zadnji uri tedna; mesečne izpite v prisotnosti prefekta; javne izpite, ki bi si jih mogel vsakdo ogledati (die Schaulprüfungen); slavnostno razglasitev najboljših učencev in podelitev premij ob koncu šolskega leta ter razdelitev šolskih spričeval.

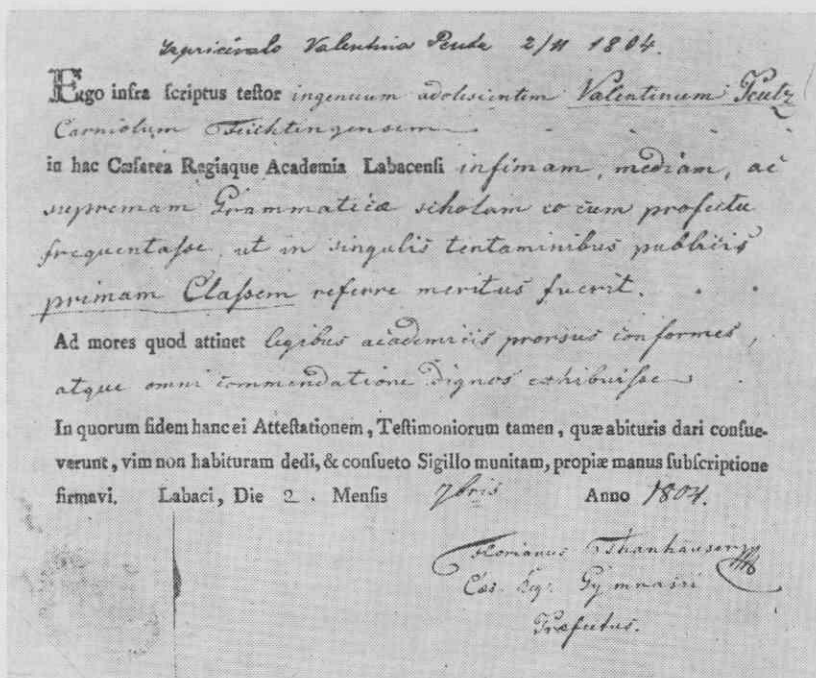
Za vsako gimnazijo je zahteval izdelavo disciplinskih pravil, ki naj bodo prilagojena lokalnim razmeram. Učitelju naj pri vodenju razreda pomagajo najbolj marljivi učenci (censores ali monitores), katere naj postavi v soglasju s prefektom ter njihova imena javno sporoči ostalim učencem. Kazni naj učitelj izreka sam ali v soglasju s prefektom in drugimi učitelji. Po opominu, ukoru in grožnji naj sledi posaditev (premešitev) v posebno klop, klečanje, zapor v šolski ječi (kerker) in izključitev.

Po ukinitvi študijskih konsesov, učiteljskih zborov in ponovni uvedbi študijskih direktorjev (za ljubljansko gimnazijo je bil imenovan ljubljanski okrožni glavar H. Jenko von Jenkensheim) se je v naslednjem obdobju vsa študijska zakonodaja omejila le na disciplinske predpise, ki so bili za gimnazijo zaključeni z izidom disciplinskega reda (21. maja 1804).⁴⁵ Njegovo besedilo so z odlokom dvorne pisarne z dne 23. julija 1804 sporočili posameznim gubernijem v monarhiji, ki so nato skrbeli, da se je povsod realiziralo že v šolskem letu 1804/05. Kranjski gubernij je izvedbo disciplinskih predpisov na naši gimnaziji zaupal direktorju filozofskih študij F. Wildeju; obvezal ga je tudi, da sestavi po natančno določenem formularju seznam vseh tistih dijakov (študentov), ki so v tistem letu končali gimnazijo ali filozofski študij ter ga dostavi v vednost cesarju.

Disciplinski predpisi so določali, da ni smel biti v gimnazijo sprejet noben deček, ki ni pokazal posebne nadarjenosti (die Geistesanlagen), vztrajne pridnosti in trdnega značaja; njegovi starši pa naj bi presodili tudi svoje materialne možnosti. Vsak prosilec za sprejem v gimnazijo je moral dopolniti deseto leto starosti in imeti opravljene vse izpite iz zadnjega razreda glavne šole ali normalke.⁴⁶

V nobenem razredu ni smelo biti več kot 80 dijakov. Za vsakršen izostanek od pouka je bilo tako potrebno opravičilo. Snov, ki jo je profesor predaval prejšnjo uro, je moral v naslednji uri ponoviti; pri tem je spraševal sam ali nekdo od boljših učencev. Zadnjo uro v tednu pa so ponovili celotno snov, ki so jo obravnavali med tednom. Domače naloge so dijakom pogosto nalagali. Opravljali so se mesečni izpiti v prisotnosti prefekta; zaključni (semestralni) izpiti so bili javni, vendar so bili k njim pripuščeni le ti isti dijaki, ki so pri ocenjevanju iz vseh predmetov prišli v prvi napredovalni razred (die I. Fortgangsklasse). Učitelji so morali stalno vplivati na način mišljenja dijakov in strogo nadzorovati njihovo vedenje. Za nadzorstvo nad dijaki nižjih razredov zunaj šolskega časa so si pridobili zaupnike iz višjih razredov. V času počitnic je bilo skupno igranje dijakov dovoljeno le v prisotnosti učitelja ali njegovega zaupnika.⁴⁷

Odločilen poudarek mora biti pri pouku dan verski vzgoji. Tako sta bili verouku posvečeni dve uri na teden, vsaka gimnazija pa je morala imeti lastnega veroučitelja (kateheta). Noben učenec ni mogel biti oproščen plačevanja šolnine ali prejemanja štipendije kakor tudi napredovati v višji razred, če ni

Gimnazijsko spričevalo Valentin Pevca leta 1804

pri ocenjevanju iz verouka prišel vsaj v prvi napredovalni razred. Šolske maše so se morali udeleževati tudi ob prostih dnevih. Dispenco glede obiskovanja maše je moglo dati le deželno glavarstvo. Pri exhortah (opominjevalnih nagovorih) so bili gramatikalni in humanitetni razredi ločeni. Kdor se ni udeležil velike maše (pete maše) ob začetku šolskega leta, ni mogel biti brez posebnega dovoljenja direktorja pripuščen k pouku; seveda noben dijak ni smel manjkati tudi pri zahvalni maši ob zaključku šolskega leta. Kako naj dijaki dokažejo, da so med šolskim letom res šestkrat prejeli zakramente (spoved, obhajilo), je bilo prepuščeno prefektu.⁴⁸

Jesenske počitnice so trajale od 15. septembra do 3. novembra, božične počitnice od 24. decembra do 2. januarja, velikonočne od srede pred veliko nočjo do srede po veliki noči. Pouka prosti dnevi so bili tudi trije pustni dnevi (pust in dva dni pred njim), nedelje in prazniki, vsak četrtek in torek popoldne, če med tednom ni bilo nobenega praznika.⁴⁹

Vsakodnevni pouk je potekal dve uri popoldne in dve uri popoldne. Privatni dijaki (privatisti) so morali prisostvovati mesečnim izpitom kot poslušalci; opravljati polletne izpite (pismene in ustne) in plačati šolnino še pred izpitom.

Šele 16. avgusta 1805 je bil Langov učni načrt, ki so ga v mnogih točkah modificirali, sankcioniran; dodana mu je bila tudi po-

sebna instrukcija, ki je določala, da je na gimnaziji do tretjega razreda učni jezik deželni jezik (pri nas seveda nemščina), po tretjem razredu pa latinščina (tudi pri pouku matematike v humanitetnih razredih).

Oba dela novega učnega načrta — strokovni (modificirani Langov učni načrt) in disciplinski — sta bila nato leta 1808 objavljena pod naslovom *Sammlung der Verordnungen und Vorschriften über die Verfassung und Einrichtung der Gymnasien* (Zbirka predpisov in odlokov o ustavi in ureditvi gimnazij).

Modificiran Langov učni načrt: Gimnazije so postale šestrazredne v krajih, kjer je obstajala univerza ali licej (drugod petrazredne). Na vseh gimnazijah so poučevali odslej predmetni učitelji. Šestrazredne gimnazije (v krajih z licejem) so imele šest predmetnih učiteljev, tako imenovane akademske gimnazije (v krajih z univerzo) pa sedem.

Število tedenskih učnih ur so za vsak razred omejili na 18. Četrtek in torek (popoldne) pa sta bila prosta dneva.

Latinščina je še nadalje ostala glavni predmet v vseh razredih; vsak učenec si ni pridobil le določene stopnje popolnosti v ustnem in pismenem izražanju ter v teoriji stila, ampak je osvojil tudi osnovno znanje klasične filologije.

Pri drugih predmetih so se dijaki seznanili le z osnovnimi pojmi in spoznali priročne, s katerimi so se mogli nadalje sami izobraževati. Pismene vaje so odslej dajali di-

jakom le profesorji latinske gramatike in stila (v humanitetnih razredih) — v obliki latinskih ali nemških sestavkov.

Oceno iz vedenja (morres) in pridnosti (marljivosti) so določili skupaj vsi profesorji, ki so poučevali v določenem razredu; vsak učenec je pri ocenjevanju prišel lahko le v prvi, drugi ali tretji napredovalni razred, vmesne ocene niso bile dovoljene.

Ob koncu prvega semestra so bili v razredu s tridesetimi dijaki trije proglašeni za najboljše, v razredu s petdesetimi dijaki pa pet. Ob koncu šolskega leta pa so trije najboljši učenci dobili premije v obliki nagradnih knjig (za vsako izmed njih je bila določena cena štirih florintov), natisnjeni in slovesno razdeljeni so bili tudi šolski katalogi.

Dijak, ki je pri ocenjevanju iz določenega predmeta prišel v tretji napredovalni razred (III. Fortgangsklasse), ni mogel napredovati v višji razred, razen tega je izgubil tudi morebitno štipendijo, oziroma ni mogel biti več oproščen plačevanja šolnine. Če je bil v dveh zaporednih semestrih ocenjen iz istega predmeta z drugo oceno (isto velja tudi za verouk), prav tako ni mogel v naslednji razred.

Da pa se ne bi kdo izognil določilom učnega načrta, je mogel vsak domači učitelj (instruktor ali correpetitor) poučevati zasebno (privatno) le z vednostjo in odobritvijo gimnazijskega prefekta. Privatisti, ki so prebivali v kraju, kjer je bila gimnazija, so opravljali vsakomesečne izpite; ob koncu semestra pa so morali šolnino in posebno izpitno takso plačati pred zaključnim izpitom. Seveda ni mogel nihče poučevati privatno gimnazijske predmete, če ni prej prejel na javni gimnaziji posebno usposobljenostno spričevalo. To določilo so 8. januarja in 7. decembra 1804 še poostrili; le župnikom na deželi je bilo še dovoljeno poučevati dečke njihove fare v gramatikah predmetih (včasih tudi v humanitetnih predmetih). Tem učencem tudi ni bilo treba plačevati šolnine in izpitne takse.⁵⁰

Po teh določilih sta bili najprej organizirani akademska gimnazija na Dunaju in gimnazija piaristov v Kremsu. Ker je bil uspeh zadovoljiv, je avstrijska vlada sklenila, da se v začetku šolskega leta 1807/08 po novem načrtu osnujejo tudi ostale gimnazije v monarhiji. Na ljubljanski gimnaziji so začeli s pripravi v prejšnjem šolskem letu; uvedli so nove učbenike (prodaja le-teh je bila zaupana dunajski administraciji za raz- zadovoljiv, je avstrijska vlada sklenila, da deljevanje — prodajo šolskih knjig, Schul-

bücherverschleiss-Administration) in deloma učne predmete prilagoditi novemu učnemu načrtu.

Novi učbeniki, ki so izšli v začetku leta 1807, so naslednji, in sicer za jezikovni pouk — Lateinische Sprachlehre für Anfänger, Grammaticae latinae pars altera, Chrestomathia latina, Institutio ad eloquentiam, Selecta latinae orationis exemplaria (I. in II. zvezek), Sammlung deutscher Beyspiele zur Bildung des Styles (I. in II. zvezek), Brevis grammatica graeca, Griechisches Lesebuch;

za pouk geografije in zgodovine — Elementarbuch der Geographie und Geschichte, sammt den nötigen Karten, Kurzer Entwurf der alten Geographie, Lehrbuch der alten Staaten- und Völker-Geschichte, Atlas orbis antiqui, Lehrbuch der neuesten Geographie (4 zvezki), Lehrbuch der europäischen Staaten-geschichte (3 zvezki), Atlas der neueren Geographie;

za pouk naravoslovja — Naturgeschichte in Hinsicht auf Brauchbarkeit der Naturproducte im gemeinen Leben (2 zvezka), Naturlehre in Hinsicht auf die neuern Entdeckungen zur Erklärung der gewöhnlichen Erscheinungen in der Körperwelt;

za pouk matematike — Anfangsgründe der allgemeinen und besondern Rechenkunst, Euklids Elemente (4 zvezki);

za pouk verouka — Lehrbuch der Religionsgeschichte in Verbindung mit der Glaubens- und Sittenlehre.⁵¹

Učbenikom so sledile podrobne instrukcije za učitelje in navodila o njihovi rabi. Treba je priznati, da so zlasti navodila o pouku geografije, zgodovine in matematike prinesla profesorjem, ki so bili do tega časa večinoma razredni učitelji, izredno koristne nasvete.

V šolskem letu 1806/07 so se v prvem razredu ljubljanske gimnazije, ki so ga zaradi velikega števila dijakov razdelili v dva oddelka, res poučevali že vsi predmeti, ki jih je zahteval novi učni načrt (latinska slovnica, poznavanje latinskih besed, prvi del naravoslovja, osnovni elementi geografije in zgodovine ter prvih 70 paragrafov iz učbenika Anfangsgründen der Rechenkunst); drugega razreda pa ni bilo, ker so principom prejšnjega šolskega leta dovolili, da vstopijo kar v tretji razred. Sistem predmetnih učiteljev pa v tem letu na naši ustanovi še ni stopil v veljavo; vsak profesor je še vedno poučeval svoj razred. V. Vodnik je učil v šestem razredu, F. Peesenegger v petem, M. Kallister v četrtem, G. Eisler v tretjem, G. Dollar v enem oddelku prvega razreda, učitelj K. Rosman pa v drugem

oddelku. Samo katehet J. Kucher je poučeval v vseh razredih; F. Peesenegger je poučeval grščino v četrtem, petem in šestem razredu, medtem ko je F. Chaurag poučeval francoščino (kot opcijski predmet). Omenjeno stanje se je med šolskim letom spremenilo le toliko, da je bila profesorju G. Eislerju podeljena suplenca svetovne zgodovine na liceju (20. aprila 1807), kjer je predaval do konca šolskega leta. Med tem časom je tretji razred poučeval privatni učitelj Ludvig Kral.⁵²

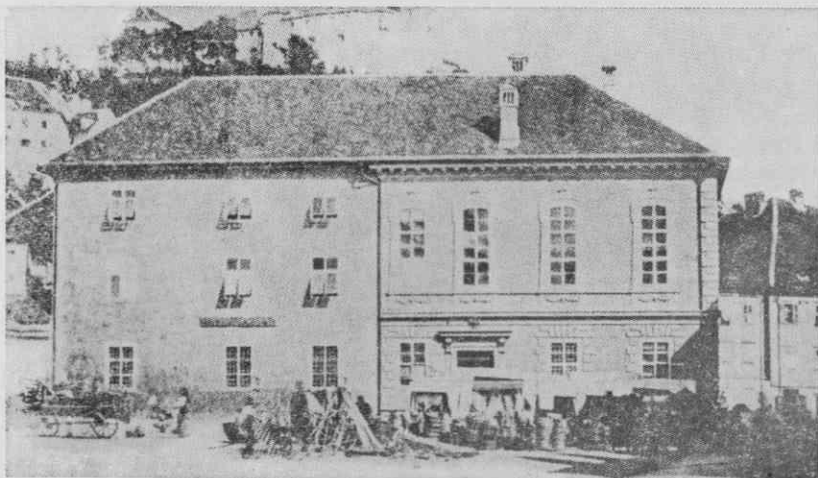
V naslednjem šolskem letu (1807/08) je bila ljubljanska gimnazija že v celoti organizirana po novem učnem načrtu. Imela je šest razredov, pri čemer so boljše ocenjenim dijakom prvega razreda dopustili, da so vstopili v tretji razred, slabše ocenjeni pa so morali obiskovati drugi razred. Učitelji niso več poučevali posameznih razredov, marveč posamezne učne predmete. Stilistiko je poučeval F. Peesenegger (20 ur na teden); sintakso G. Eisler (13 ur), elemente latinščine G. Dollar (18 ur); grščino izjemoma prefekt F. Hladnik (16 ur); zgodovino in geografijo suplent A. Zupančič (16 ur), ki je bil nastavljen v začetku šolskega leta le za nekaj mesecev; matematiko, naravoslovje in prirodopis H. Kallister (12) ter verouk (pozneje tudi zgodovino) V. Vodnik⁵³ (12 ur).

F. Peesenegger je v petem in šestem razredu imel po deset ur pouka na teden, G. Eisler v tretjem in četrtem razredu po devet ur, G. Dollar v prvem in drugem razredu po devet ur, F. Hladnik po dve uri v zadnjih treh razredih, A. Zupančič po štiri ure v prvih štirih razredih in po dve uri v zadnjih dveh razredih, H. Kallister po štiri ure v prvih treh razredih in po dve v zadnjih treh razredih, V. Vodnik po dve uri v vseh šestih razredih.

V obravnavanem obdobju se je število dijakov na naši ustanovi stalno iz leta v leto dvigalo; medtem ko je imela leta 1791/2 le 197 dijakov, leta 1800/1 že 249 dijakov, pa je bilo na gimnaziji leta 1807/8 že 463 dijakov.⁵⁴ Po narodnosti so bili večinoma Slovenci (predvsem s Kranjskega, le razmeroma majhno število iz drugih slovenskih dežel), nekaj pa jih je bilo tudi s Hrvaškega, Ogrskega, Spodnje Avstrije, Moravske, Šlezije in Galicije. Popoln nemški (latinski) značaj ustanove, kakor tudi samega mesta je povzročil, da so se tudi dijaki, ki so sicer v otroštvu govorili samo slovensko, kmalu naučili nemščine in jo uporabljali ne samo v šoli, ampak tudi zunaj nje. Pozabiti pa ne smemo, da ta doba še ne pozna pravih nacionalnih nasprotij; le-ta kakor tudi nestrpni nacionalizem so se pojavila počasi in so prevladala šele v drugi polovici 19. stoletja. Tako je v juventusih kakor tudi v drugih gimnazijskih poročilih iz te dobe moč najti le skromne podatke o nacionalni pripadnosti dijakov, kakor tudi o njihovem socialnem položaju. Gimnazijski akti tudi ne sporočajo, da bi bili na ustanovi poleg dijakov katoliške veroizpovedi tudi drugoverci.⁵⁵

Vojne med fevdalno Evropo in revolucionarno Francijo so malo pred koncem XVIII. st. zajele tudi slovenske dežele. Francoske čete so prvič stopile na slovenska tla sredi marca 1797 (prva koalicijska vojna) in brez bojov zasedle večji del slovenskega ozemlja, ki so ga po premirju v Leobnu (18. aprila) zapustile.

Tudi profesorji ljubljanske gimnazije so morali prispevati k obrambnim naporom Avstrije. Od 1. februarja 1794 pa vse do konca leta 1797 so namreč plačevali vojni davek (pet odstotkov svoje plače). Profesor Penzel pa je razen tega prispeval vsak

Redutno poslopje

mesec še en goldinar. Že preje, od februarja 1793, so učitelji zbirali deloma med sabo, deloma pa med dijaki, prostovoljne prispevke. Tako je prefekt Thanhauser prispeval šest florintov, učitelji in dijaki poetike šestnajst florintov, retorike petindvajset, sintakse dvaindvajset, gramatike sedemindvajset, principisti pa štiriintrideset florintov. Na osnovi dvornega odloka iz 11. februarja 1794 so bili dijaki s tretjo napredovalno oceno vpoklicani v vojsko.

Ko so Francozi prodirali v deželo, je večina prebivalstva Ljubljane zapustila mesto; ob tem je v mestu vladala popolna zmešnjava. Ker je večina dijakov zbežala iz mesta, je deželna oblast pouk prekinila, gimnazijsko poslopje pa so uporabljali v vojaške namene. Poleg monturnih kamer (skladišče vojaških oblek), ki so bile v stavbi že preje, so se nastanili v njej tudi vojaški peki, gimnazija pa je postala tudi žitno skladišče. Zdi se, da so pouk obnovili takoj po odhodu francoske vojske (konec aprila 1797). Dne 8. julija 1797 je deželno glavarstvo odredilo, da se pouk nadaljuje do 15. septembra in da se od tega dne do konca meseca opravljajo običajni zaključni izpiti, da bi tako mogli vsaj deloma nadomestiti tisto, kar so zamudili v času Francozov. Tako so npr. juventusi drugega semestra šolskega leta 1796/7 datirani šele z 28. septembrom in ne z enim od zadnjih dni avgusta, kot je bilo to dotlej.

Profesorji in dijaki so se redno udeleževali bogoslužnih slovesnosti, da bi izprosili blagoslov avstrijskemu orožju, oziroma se zahvalili za dobljeno bitko. Takšne pobožnosti so bile 17., 18., 19. februarja, 14. aprila 1793; 18. maja 1794; 13., 20., 27. marca in 6. decembra 1795; 28. avgusta 1796 in 18. avgusta 1799 v škofijski cerkvi.

Še bolj pa je gimnazijo prizadela tretja koalicijska vojna. Vrhovna vojaška komanda si je prizadevala, da bi bilo gimnazijsko poslopje znova v celoti prepuščeno vojski. Zaradi tega je direktor filozofskih študij F. Wilde prosil 14. avgusta 1805 deželno vladu za posredovanje. Toda uspeh te prošnje je bil le prehodni, kajti 9. novembra je gubernij zahteval od študijskih rektorjev, da se poslopje takoj izprazni, pouk pa se naj prekine ali opravlja kje drugje. Direktorji ljubljanskih študij skupaj s prefektom gimnazije in direktorjem normalke so se sicer pritožili tudi proti temu odloku, vendar brez uspeha; 11. novembra je dospel odlok, da mora biti poslopje izpraznjeno brez ugovora v roku 24 ur. Pač pa gubernij tokrat ni ukinil pouka.

Le-ta je potekal deloma v redutni hali in Gasparinijevi hiši, deloma pa v frančiškanskem samostanu. V šolski stavbi se je najprej nastanilo avstrijsko, nato pa francosko vojaštvo, od 28. novembra do 25. februarja 1806. Po odhodu Francozov so bila na njej opravljena nujno potrebna reparaturna dela; svojemu pravemu namenu je bila gimnazijska stavba znova izročena šele v začetku drugega semestra šolskega leta 1805/6.⁵⁶

OPOMBE

40. V. Schmidt. *Zgodovina...* I. o. d., str. 284—286; K. Wotke, *Das österreichische Gymnasium in Zeitalter Maria Theresias*, Monumenta Germaniae Paedagogica 1905, Bd. 30, str. 410—423; K. A. Schmid, o. d., V, str. 377. — 41. K. Wotke, o. d., Monumenta Germaniae Paedagogica, Bd. 30, str. 410, 420; AS, gub. arh... fasc. 80 (Linhartovi lastnoročni dopisi o šolstvu 1791 do 1793). — 42. NUK, rokopisni oddelek, sveženj spisov iz arhiva študijskega konsesa; ZALJ (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 24, GA IV/5. — 43. Od 27. 2. 1798 je imela mediko-kirurška šola lastnega asesorja A. Werniga. Kranjski študijski konses je odtlej obsegal sedem članov. — 44. Spremenjen v marsikateri točki je izšel tudi v zbirki *Sammlung der Verordnungen und Vorschriften über die Verfassung und Einrichtung der Gymnasien*, Wien 1812 (SŠM, inv. št. 12137). — 45. ZALJ (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 35, GA VII/4; M. Klimesch, o. d., str. 24. — 46. *Sammlung...*, o. d., str. 3—7. — 47. *Sammlung...*, o. d., str. 8—9. — 48. *Sammlung...*, str. 10, 14; ZALJ (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 35, GA VII/4; (prepis disciplinskega reda) — 49. *Sammlung...*, o. d., str. 18—19. — 50. *Sammlung...*, o. d., str. 8—9. — 48. *Sammlung...*, str. 10, gimn., fasc. 25, GA IV/7. — 51. *Sammlung...*, o. d., str. 25; ZALJ (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 35, GA VII/5 (seznam učbenikov); vsi učbeniki v NUK — 52. ZALJ (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 25, GA IV/6, 5. 1. 1807 in 4. 8. 1807. — 53. Za pouk domače zgodovine je leta 1807 spisal učbenik *Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiets von Triest und der Grafschaft Görz*, ki je bil 3. marca 1808 potrjen. — 54. ZALJ (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 25, GA IV/4, 5, 6; Joh. Nečasek, o. d., MHVK, XI, 1856, str. 101. — 55. Narodni muzej (NM), Juventusi ljubljanske gimnazije (1790—1808); ZALJ (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 25—35, GA; V. Melik, *Zgodovinske osnove začetkov slovenskega narodnega gibanja, Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1979, str. 426; J. Ciperle, *Oris razvoja šolstva na Slovenskem v drugi polovici 18. stoletja*, prav tam, str. 431—449. — 56. ZALJ (Lj), arhiv I. ljublj. gimn., fasc. 25, GA IV/7, fasc. 31, GA VI/1; M. Klimesch, o. d., str. 30 do 31.